

## MỘT VÀI KHÍA CẠNH TRONG ĐÁNH GIÁ NGHỆ THUẬT

Vũ Minh Tâm

*Khoa Giáo dục chính trị  
Đại học Sư phạm Hà Nội I*

Một trong những hình thức chủ yếu của hoạt động đánh giá thẩm mỹ là đánh giá nghệ thuật. Bởi lẽ, trong hoạt động đánh giá nghệ thuật con người dường như hướng toàn bộ năng lực thẩm mỹ của mình vào việc đánh giá một đối tượng khách quan do chính con người sáng tạo ra "theo quy luật của cái đẹp". Đồng thời, chỉ trong đánh giá nghệ thuật con người mới có đầy đủ cơ sở và điều kiện để đánh giá bản thân mình.

Hoạt động đánh giá nghệ thuật là một hình thức đánh giá thẩm mỹ, trong đó con người xem xét mức độ hoàn thiện về mặt thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật và nhờ đó xem xét mức độ hoàn thiện về mặt thẩm mỹ của bản thân mình.

Hoạt động đánh giá nghệ thuật nằm trong mối quan hệ thẩm mỹ của con người đối với hiện thực; và vì vậy, nó chịu sự quy định của những quy luật chung của mối quan hệ đó. Song, hiện thực nghệ thuật là một dạng thế giới khách quan mang tính đặc thù - thế giới nghệ thuật - được thể hiện bằng các hiện tượng nghệ thuật, tức các tác phẩm nghệ thuật. Trong quan hệ thẩm mỹ của con người đối với nghệ thuật, phẩm chất thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật trở thành đối tượng của hoạt động đánh giá nghệ thuật. Mức độ hoàn thiện về mặt thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật chính là mục tiêu của hoạt động đánh giá thẩm mỹ đối với tác phẩm nghệ thuật.

Nói quan hệ thẩm mỹ đối với nghệ thuật cũng là nói tới vai trò tích cực, chủ động của *chủ thể* trong quan hệ đó. Chủ thể đánh giá nghệ thuật là chủ thể tiếp nhận nghệ thuật (hưởng thụ, tiêu dùng, thưởng thức) hoặc là chủ thể nghiên cứu, phê bình nghệ thuật (thông tin, giới thiệu, khảo sát và định hướng). Chủ thể tiếp nhận nghệ thuật chính là công chúng rộng rãi đánh giá tác phẩm nghệ thuật nhằm mục đích cảm thụ, thưởng thức theo nhu cầu hưởng thụ tác phẩm về mặt thẩm mỹ. Đây chính là loại chủ thể đánh giá nghệ thuật phổ biến nhất và cũng đa dạng, phức tạp nhất. Về thực chất, đó chính là lực lượng quyết định sự tồn tại và giá trị thẩm mỹ của nghệ thuật. Đối với chủ thể nghiên cứu, phê bình, lý luận, hoạt động đánh giá thẩm mỹ nghệ thuật không đóng khung ở sự tiếp nhận - thưởng thức, hay nói đúng hơn, tiếp nhận - thưởng thức chỉ là cơ sở, điều kiện và bước khởi đầu của quá trình hoạt động đánh giá. Về mặt bản chất, hoạt động đánh giá nghiên cứu, phê bình, lý luận quan tâm đến nghệ thuật chủ yếu ở phương diện bản

chất, quy luật, đặc trưng, chức năng, giá trị xã hội - thẩm mỹ của nó. Trên cơ sở đó, chủ thể đánh giá đưa ra những dự báo và định hướng về sự vận động và phát triển của đời sống nghệ thuật, kể cả của hoạt động đánh giá tiếp nhận nghệ thuật.

Như thế, nếu tác phẩm nghệ thuật là khách thể của đánh giá thẩm mỹ nói chung, thì đối với đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật, *tác phẩm nghệ thuật* đó lại hiện ra như một hiện tượng, một chỉnh thể tồn tại trong tính toàn vẹn, đa diện và cụ thể - cảm tính của nó, trong tính biến đổi, phát triển toàn diện và sinh động của nó. Trái lại, đối tượng thật sự của đánh giá nghiên cứu, phê bình, lý luận nghệ thuật là cái lịch sử - logic (logic - lịch sử) của tồn tại nghệ thuật, cùng với những bản chất, quy luật, mối liên hệ phổ biến, chung nhất của nó. Do vậy, giữa đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật và đánh giá - nghiên cứu, phê bình, lý luận nghệ thuật có sự khác nhau về chất; mặc dù chúng có những tiếng nói chung nhất định. Trên cơ sở đó, những chuẩn mực đánh giá thẩm mỹ của chủ thể tiếp nhận và của chủ thể nghiên cứu, phê bình, lý luận là không đồng nhất. Đối với chủ thể tiếp nhận, mức độ hoàn thiện thẩm mỹ của hiện tượng nghệ thuật được xác định theo nhu cầu, lợi ích và mục đích thẩm mỹ của cá nhân hiện thực, của một thực thể xã hội riêng biệt. Còn đối với chủ thể phê bình, lý luận, mức độ hoàn thiện thẩm mỹ của đối tượng lại được xác định theo nhu cầu, lợi ích và mục đích thẩm mỹ của tập thể, cộng đồng và toàn xã hội. Độ chênh của sự khác biệt trên đã được biểu hiện tập trung ở ngay sự khác biệt của những chuẩn mực trong hệ chuẩn đánh giá do hai loại chủ thể nói trên đề ra.

Con đường tiếp cận hiện tượng nghệ thuật dưới hình thức đánh giá thẩm mỹ của chủ thể tiếp nhận - thưởng thức hay của chủ thể tiếp nhận - nghiên cứu, phê bình, lý luận, xét đến cùng, đều phụ thuộc vào đời sống thẩm mỹ của xã hội với những nhu cầu thực tiễn - tinh thần của nó.

\*

\*      \*

Vấn đề *công chúng tiếp nhận nghệ thuật* là một vấn đề sống còn của sinh mệnh nghệ thuật, trong đó trước hết là số phận của tác phẩm nghệ thuật. Một tác phẩm nào đó sống mãi với thời gian, bất tử hay nhanh chóng bị quên lãng, chết yểu, không chỉ do sản phẩm của nghệ sỹ "là cái gì" mà còn do công chúng (người đọc, người xem, người nghe) "đối xử với nó như thế nào". Một điều rất đơn giản (tưởng chừng như rất đơn giản) nhưng nhiều khi người ta đã không lưu ý cả trong lý luận, cả trong thực tế: Không có tác phẩm nghệ thuật thì không có công chúng nghệ thuật - một logic rất dễ hiểu; nhưng ngược lại, không có công chúng thì không có nghệ thuật. Một tác phẩm nghệ thuật được nghệ sỹ sáng tạo ra chỉ thật sự có đời sống riêng của nó và trở thành sản phẩm xã hội khi nó được công chúng tiếp nhận. Công chúng nghệ thuật, xét một cách tổng thể, là cơ sở trực tiếp nhất để quy định sự trường tồn hoặc nhất thời của giá trị xã hội - thẩm mỹ của tác phẩm nghệ

thuật. Nói cách khác, công chúng nghệ thuật chính là chủ thể chủ động, tích cực tạo nên sự tồn tại có tính xã hội của sản phẩm sáng tạo của nghệ sỹ, tức là tạo nên cuộc sống cho cả tác phẩm lẫn tác giả của nó.

Nhấn mạnh vai trò của công chúng tiếp nhận đối với nghệ thuật không có nghĩa là xem nhẹ sự ra đời, sự có mặt của bản thân *tác phẩm nghệ thuật*. Bởi lẽ, đối với chủ quan của người tiếp nhận, nghệ thuật là một hiện tượng khách quan, một thực thể độc lập với chủ thể tiếp nhận, ở ngoài công chúng nhận thức nó; là đối tượng tiếp nhận của tiếp nhận nghệ thuật. Nói một cách tóm tắt: Tác phẩm nghệ thuật là cái khách quan đã được đối tượng hoá trong quan hệ tiếp nhận của chủ thể tiếp nhận đối với nó. Luận điểm vừa nêu trên sẽ dẫn đến những khía cạnh cần lưu ý khi đề cập tới mối liên hệ tất yếu giữa tiếp nhận thẩm mỹ và tác phẩm nghệ thuật: 1/ Thừa nhận sự quy định lẫn nhau giữa đối tượng tiếp nhận thẩm mỹ (tác phẩm nghệ thuật) và chủ thể tiếp nhận đối tượng đó cũng có nghĩa là thừa nhận sự đánh giá tác phẩm nghệ thuật được xác định từ hai phía: phẩm chất thẩm mỹ của tác phẩm và hoạt động đánh giá tác phẩm đó của chủ thể đánh giá. Trên cơ sở đó, giá trị thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật được xác định. 2/ Công chúng nghệ thuật tiếp nhận, đánh giá tác phẩm nghệ thuật là chúng nhận sự tồn tại hiện thực của tác phẩm nghệ thuật, tức là văn bản nghệ thuật của nghệ sỹ đã thoát ra ngoài thế tiềm năng để trở thành đối tượng của việc xác định, đánh giá giá trị thẩm mỹ của văn bản đó. Thông qua sự thưởng thức và giám định của công chúng, văn bản nghệ thuật trở thành tác phẩm nghệ thuật, tác giả văn bản trở thành nghệ sỹ - nhà sáng tác nghệ thuật: cả tác giả và văn bản của anh ta lúc này đã có một cuộc sống thực, một "tồn tại khách quan" với những mối liên hệ hiện thực - xã hội của nó. Ngược lại, quá trình tiếp nhận, đánh giá tác phẩm nghệ thuật là quá trình chủ thể hiện thực hoá, thực tại hoá tư cách công chúng nghệ thuật của mình. Chỉ khi nào tiếp xúc trực tiếp với tác phẩm nghệ thuật khi đó người ta mới là công chúng nghệ thuật, mới là chủ thể tiếp nhận, đánh giá tác phẩm nghệ thuật. 3/ Trong mối quan hệ phức tạp và sinh động trên đây, hoạt động đánh giá nghệ thuật của công chúng nghệ thuật được xem là một khâu, một yếu tố (thành tố) của quá trình công chúng giao tiếp, tiếp nhận tác phẩm nghệ thuật. Hơn nữa, hoạt động đó là một mặt, một hình thức có hạn trong hệ thống xem xét phẩm chất, ý nghĩa và giá trị thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật. Tuy ở địa vị một thành viên của hệ thống; song, hoạt động đánh giá của công chúng nghệ thuật lại có một vai trò đặc biệt cần thiết: Thực tiễn đánh giá thẩm mỹ tác phẩm nghệ thuật là thước đo mức độ tồn tại một cách hiện thực của tác phẩm nghệ thuật và trình độ giao tiếp nghệ thuật của chính bản thân công chúng nghệ thuật. Gạt bỏ sự đánh giá của công chúng đối với nghệ thuật đồng nghĩa với khước từ yêu cầu về nhu cầu, lợi ích và mục đích thẩm mỹ của công chúng, tức là những lý do để nghệ thuật tồn tại. Đồng thời, sự đánh giá thẩm mỹ của công chúng đối với tác phẩm nghệ thuật như thế nào thì năng lực thẩm mỹ nghệ thuật của họ như thế ấy.

- So với bất cứ hiện tượng thẩm mỹ nào thì nghệ thuật là loại đối tượng thẩm mỹ có khối lượng chủ thể đánh giá rộng rãi, đông đảo nhất và cũng "ưu tú", "chọn lọc" nhất. Bởi đến với nghệ thuật là "nhu cầu tự nhiên", nhân tính của con người. Đồng thời, nghệ thuật chỉ thu hút những ai xem nó như là một món ăn tinh thần đặc biệt mà chỉ có thể hấp thụ được khi người ta đã có sự phát triển nhất định về mặt thẩm mỹ.

Nhưng đứng về mặt giao tiếp, tiếp nhận nghệ thuật của công chúng mà xét, thì sự tiếp nhận nghệ thuật không xuất phát từ một mặt bằng chung, như nhau và cũng không đạt tới một nấc thang nhận thức thống nhất, ngang nhau, cũng như không hoàn toàn theo đuổi những mục tiêu đồng nhất, giống nhau. Căn cứ vào đặc điểm trên, chúng ta có thể chia ra thành các loại chủ thể tiếp nhận - đánh giá nghệ thuật với các đặc trưng riêng biệt của từng loại:

a) Loại đánh giá nghệ thuật theo *nhu cầu thẩm mỹ* của chủ thể và theo phẩm chất thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật (đối tượng đánh giá thẩm mỹ). Hoạt động đánh giá thẩm mỹ của các chủ thể loại này không nhằm mục đích nào khác là phát hiện ý nghĩa thẩm mỹ, giá trị thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật để hưởng thụ, tiêu dùng ý nghĩa và giá trị thẩm mỹ đó. Đây chính là loại đánh giá nghệ thuật phù hợp nhất với đối tượng đánh giá của mình. Trên bình diện thẩm mỹ, các chủ thể đánh giá nghệ thuật theo *nhu cầu thẩm mỹ* là công chúng - lý tưởng, công chúng - đích thực của nghệ thuật, của nghệ sĩ.

Mặc dù không có sự đồng đều về "tâm đón nhận nghệ thuật" hay "khoảng cách thẩm mỹ", nhưng các công chúng trên đây đều thống nhất ở một điểm cơ bản: thừa nhận tác phẩm nghệ thuật là một hiện tượng thẩm mỹ đặc biệt, riêng biệt trong tính toàn vẹn, hình tượng và tình cảm của nó; đồng thời đánh giá nó theo những chuẩn mực thẩm mỹ nhất định - hệ chuẩn thẩm mỹ dành riêng cho đánh giá tác phẩm nghệ thuật. Vì vậy, công chúng của loại này đã tìm đến nghệ thuật theo tinh thần chủ động, tự giác và tự do.

b) Loại đánh giá nghệ thuật theo *nhu cầu tư tưởng ngoài thẩm mỹ*. Hoạt động đánh giá tác phẩm nghệ thuật của các chủ thể loại này thường chỉ tập trung vào việc xem xét một mặt nào đó trong nội dung tư tưởng chính trị - xã hội của tác phẩm nghệ thuật. Ở đây, tác phẩm nghệ thuật bị biến thành đối tượng của sự đánh giá thuần túy theo ý thức chính trị, ý thức công dân hay ý thức đạo đức. Và vì vậy, phẩm chất thẩm mỹ, giá trị thẩm mỹ đã bị xem thường, thậm chí bị gạt bỏ hoàn toàn. Về thực chất, chủ thể đánh giá nói trên đã coi tác phẩm nghệ thuật như một hiện tượng tư tưởng chính trị - xã hội mà người ta cần phê phán hoặc biểu dương.

Tính chất bất hợp lý của loại đánh giá thuộc công chúng nói trên là ở chỗ: nghệ thuật bị biến chất, thành "cái loa tư tưởng" cho ý thức xã hội nào đó, trừ ý



thức thẩm mỹ, còn chủ thể đánh giá thì nhờ đó thuyết giáo cho một ý niệm tinh thần cần huân giáo đối với xã hội.

c) Cuối cùng, có thể kể đến loại đánh giá nghệ thuật theo *nhu cầu giải trí tâm lý*. Công chúng - đánh giá nghệ thuật loại này thường quan tâm đến các tác phẩm nghệ thuật đáp ứng được yêu cầu "làm thư giãn thân kinh", "giải sầu" hoặc tạo ra sự cân bằng, gây hứng thú cho trạng thái tâm lý đang bất ổn. Yếu tố giải trí tâm lý đóng vai trò quyết định trong hệ chuẩn đánh giá và giá trị, hiệu quả của tác phẩm được tiếp nhận.

Mặc dù giải trí thẩm mỹ (chứ không phải là giải trí tâm lý thuần túy, giải trí sinh học hay giải trí khoa học) là một hệ quả của chức năng nghệ thuật, nhưng chính công chúng - đánh giá nghệ thuật theo *nhu cầu tâm lý thuần túy* nói trên đã ở ngoài quỹ đạo của công chúng nghệ thuật với nghĩa đúng đắn của từ này. Và vì vậy, họ không thể giao tiếp với nghệ thuật một cách có hiệu quả đích thực.

Sự phân loại trên đây chỉ có ý nghĩa về tính chất, đặc điểm của các loại công chúng - đánh giá nghệ thuật khác nhau. Trong thực tiễn tiếp nhận nghệ thuật, các chủ thể đánh giá thường không chỉ quan tâm đến một loại tiếp nhận - đánh giá nào đó. Người ta có thể vừa say mê nghệ thuật cổ điển hay tác phẩm hiện đại mẫu mực, vừa ưa thích "nghệ thuật đại chúng" có mang tính giải trí ngoài thẩm mỹ. Ngay trong các loại đánh giá kể trên, chúng ta dễ dàng thấy sự giao lưu lẫn nhau giữa chúng. Đương nhiên, sự gặp gỡ này đã không che lấp tính xác định của mỗi loại riêng biệt.

\*

\* \* \*

Công chúng nghệ thuật không bao giờ là một khối thống nhất và thuần nhất. Sự khác biệt giữa cá nhân và cá nhân, giữa cá nhân và tập thể, tập thể này - tập thể khác, tập thể - cộng đồng, v.v... đã tạo nên tính phức tạp và đa dạng của công chúng nghệ thuật. Nguyên nhân của sự khác biệt nói trên có thể tìm thấy ở những điều kiện kinh tế - xã hội, văn hoá, giáo dục, ở ý thức, tâm lý, kinh nghiệm sống v.v... với sự phân tầng xã hội và hoàn cảnh sống không đồng nhất. Tuy nhiên, cả về mặt thực tiễn lẫn về mặt lý luận chúng ta vẫn có thể tìm ra những điểm tương đồng, thống nhất của một công chúng được dành riêng cho nghệ thuật với nội dung và cơ chế hoạt động của nó. Điều đó liên quan đến việc xem xét các đặc điểm phổ biến của công chúng - đánh giá nghệ thuật.

- Nét chung nhất của công chúng - đánh giá nghệ thuật là sự tiếp nhận trong đánh giá nghệ thuật mang *tính chủ quan tối đa, tính cụ thể - cảm tính, tính tình cảm* (biểu cảm) và *tính hình tượng*. Đặc điểm vừa nêu là những dấu hiệu bộc lộ tính chất đặc thù của ý thức thẩm mỹ của con người trong nhận thức tiếp nhận nghệ thuật.

Trong tiếp nhận nghệ thuật, kể cả đánh giá nghệ thuật, toàn bộ tinh thần chủ quan của con người đã được huy động. "*Cái phong phú hơn cả là cái cụ thể nhất và cái chủ quan nhất*" [1, tr.251]: ý thức thẩm mỹ của chủ thể đánh giá nghệ thuật đã chủ quan hoá đối tượng, biến nó thành thế giới của mình và cho mình. Sự hoà nhập của chủ quan chủ thể đánh giá vào tác phẩm nghệ thuật chính là một yếu tố cơ bản để chủ thể nắm bắt chân lý nghệ thuật và đánh giá nó theo nhận thức chủ quan của mình. Đồng thời, quá trình đánh giá nghệ thuật cũng là quá trình con người "vận" vào mình và tự đánh giá thế giới tư tưởng, tình cảm của mình. Khả năng "tự thanh lọc" này là một hình thức tự ý thức, trong đó "không có sự phân biệt giữa cá nhân lý trí và thế giới bên ngoài" [2, tr.143].

Tính cụ thể - cảm tính của hoạt động tiếp nhận - đánh giá nghệ thuật có cơ sở từ chính bản thân tác phẩm nghệ thuật và đặc tính nhận thức của con người đối với nghệ thuật. Trong đánh giá nghệ thuật chủ thể biểu hiện sự đánh giá của mình tương ứng với tính toàn vẹn, sinh động của cuộc sống được tác phẩm nghệ thuật phản ánh. Trạng thái thể hiện sự đánh giá ở đây không phải là những ý niệm, quan niệm trừu tượng và tư duy lý tính, khái quát, mà là một tổng thể phong phú, sinh động của tất cả các khía cạnh muôn hình nhiều vẻ thuộc nội tâm của con người. Tổng thể này tồn tại và biểu hiện như là một hiện tượng hiện thực tràn đầy chất "trực quan sinh động" với những sắc thái độc đáo bộc lộ ra bên ngoài có thể cảm nhận được.

Liên quan chặt chẽ với yếu tố cụ thể - cảm tính nói trên là tình cảm của người đọc, nghe, nhìn đối với nghệ thuật. Đáp lại sự gợi mở của tác phẩm nghệ thuật, chủ thể nhập cảm vào nó và tự bộc lộ những cảm xúc đặc biệt chân thành, sâu xa. Những phản ứng tâm lý - ý thức đặc biệt này luôn luôn có tính chất chung, phổ quát và toàn vẹn. Tính đặc thù của tình cảm thẩm mỹ đối với nghệ thuật là rất phức tạp, sinh động và chứa đầy mâu thuẫn trong sự hài hoà thẩm mỹ của nó. Đồng thời, dưới sự soi sáng của các quan điểm, quan niệm thẩm mỹ về cuộc sống của con người, đặc biệt là lý tưởng thẩm mỹ, chủ thể công chúng xác định giá trị thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật trong mối quan hệ chủ tiếp nhận và tác phẩm nghệ thuật được tiếp nhận. Một sự xác định có tính lý trí như thế thực ra vẫn không ra ngoài sự tác động trực tiếp của tình cảm.

Tương ứng với hình tượng nghệ thuật của tác phẩm nghệ thuật là hình tượng thẩm mỹ của chủ thể tiếp nhận hình tượng của tác phẩm đó tái tạo ra. Trong hình tượng - tiếp nhận có đầy đủ các yếu tố như kinh nghiệm sống, quan điểm xã hội, trực giác, ý thức thẩm mỹ, tính độc đáo cá nhân. Hình tượng của tác phẩm nghệ thuật có giá trị nhân đạo - thẩm mỹ sâu sắc sẽ sống một lịch sử không chỉ "ba trăm năm sau" trong hình tượng tiếp nhận của nhân loại - chính hình tượng do công chúng "lập lại" hình tượng nghệ thuật của tác phẩm đã làm cho nghệ thuật trở thành bất tử. Hình tượng - tiếp nhận, xét ở góc độ giá trị, là biểu hiện của sự đánh

giá thẩm mỹ đối với tác phẩm được công chúng tiếp nhận. Trong hình tượng - tiếp nhận, "văn bản nghệ thuật" đã được lọc bỏ, sửa chữa theo chuẩn mực thẩm mỹ của chủ thể tiếp nhận, tức là đã được đánh giá theo chủ quan của người tiếp nhận. Và khi sự đánh giá tác phẩm thay đổi, chuyển sang một hướng khác bằng một hệ chuẩn đánh giá mới, thì hình tượng- tiếp nhận của tác phẩm đó cũng không còn như trước nữa, nghĩa là cũng thay đổi theo.

- Hoạt động đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật của công chúng là một *hiện tượng xã hội có tính lịch sử - cụ thể*. Xét tới cùng, hoạt động này phụ thuộc vào những điều kiện kinh tế - xã hội và nền văn hoá chung. Cơ sở hiện thực trên đây đã tạo ra một thực tế đánh giá thẩm mỹ trong xã hội: Sự phát triển của đời sống tiếp nhận nghệ thuật luôn luôn diễn ra trong bối cảnh của sự xung đột giữa hai dòng đánh giá nghệ thuật của công chúng: - Dòng đánh giá nghệ thuật mang tính chất tích cực; và - dòng đánh giá nghệ thuật mang tính chất tiêu cực.

Dòng đánh giá nghệ thuật mang tính tích cực là sự phản ánh xu hướng ý thức thẩm mỹ tiên tiến của các lực lượng xã hội tiến bộ, cách mạng. Mục tiêu cao nhất của dòng đánh giá nghệ thuật này là bảo vệ và phát triển một đời sống sáng tạo nghệ thuật và tiếp nhận nghệ thuật chân chính, tiên tiến thông qua các hoạt động đánh giá nghệ thuật của đông đảo quần chúng nghệ thuật và của các nhà nghiên cứu, lý luận, phê bình và thông tin nghệ thuật. Nội dung chủ yếu của hoạt động đánh giá nghệ thuật tích cực là xây dựng một hệ chuẩn đánh giá nghệ thuật phù hợp với yêu cầu phát triển theo hướng nhân văn của sáng tạo nghệ thuật và tiếp nhận nghệ thuật. Dòng hoạt động đánh giá này cũng ra sức chống lại các xu hướng đánh giá nghệ thuật phản tiến bộ, phi nhân để giải phóng công chúng nghệ thuật khỏi xiềng xích của tình trạng tha hoá về mặt thẩm mỹ trong đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật.

Đối lập với dòng đánh giá nghệ thuật mang tính tích cực là các xu hướng phản tiến bộ, tiêu cực trong đánh giá nghệ thuật. Đặc điểm nổi bật của công chúng đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật theo các xu hướng nói trên là họ thừa nhận tính phi nhân về mặt xã hội và phản nhân văn về mặt thẩm mỹ. Các xu hướng này thường thừa nhận những chuẩn mực đánh giá nghệ thuật gắn bó với lợi ích của một số ít người. Về cơ bản, các quan niệm, quan điểm đánh giá trên đây thường mang tính chất duy tâm, siêu hình, duy mỹ, phản nhân văn hoặc thực dụng chủ nghĩa.

Cuộc "đấu đấu" giữa hai dòng đánh giá nghệ thuật nói trên đã được thể hiện ngay trong đời sống đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật với hai loại công chúng nghệ thuật đối lập nhau. Chính hiện trạng của công chúng nghệ thuật ở nước ta đang minh chứng cho điều đó.

Hoạt động đánh giá nghệ thuật của đông đảo công chúng nghệ thuật bao giờ cũng gắn liền với thực tiễn xã hội lịch sử - cụ thể, với đời sống văn hoá dân tộc và

với nhu cầu phát triển hoạt động thẩm mỹ hiện tại. Xét về tổng thể, hoạt động đánh giá nghệ thuật của nhân dân lao động luôn luôn mang tính phổ biến, tính khách quan và tính nhân văn. Nó là nền móng của sự phát triển đời sống nghệ thuật dân tộc.

\*

\*      \*

Hoạt động đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật là một hình thức hoạt động tiếp nhận nghệ thuật của con người, trong đó chủ thể tiếp nhận, xem xét, xác định mức độ hoàn thiện thẩm mỹ, ý nghĩa và giá trị thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật.

- Nói đến đánh giá tác phẩm nghệ thuật, trên quan điểm thẩm mỹ, là nói đến *sự cảm thụ* một hiện tượng thẩm mỹ với những mặt, những yếu tố trong chỉnh thể của nó. Khi đọc, nghe hay nhìn tác phẩm nghệ thuật, về thực chất, chúng ta hầu như không tập trung sự chú ý vào một điểm riêng biệt nào đấy, mà là hướng vào mối liên hệ chung, và cuối cùng, là nhận thức tác phẩm như một tổng thể khách quan toàn vẹn, cụ thể và sinh động. Thế nhưng, đối với lý luận mỹ học, việc tìm ra các "điểm hẹn" và những mối dây liên hệ tất yếu giữa chúng của tác phẩm nghệ thuật được cảm thụ lại có một ý nghĩa lý luận và thực tiễn nhất định.

Có thể nêu ra dưới đây những mặt, những yếu tố của "văn bản nghệ thuật" được chủ thể đánh giá - tiếp nhận quan tâm:

a) Hình tượng nghệ thuật với tính cách là cái chung nhất và cũng là điểm đầu tiên - điểm cuối cùng mà chủ thể nắm bắt và đánh giá.

b) Những mặt, những thành tố và những mối liên hệ giữa chúng như nội dung và hình thức, chất liệu và ngôn ngữ nghệ thuật, phương thức tồn tại và biểu hiện của tác phẩm nghệ thuật v.v...

c) Con người nghệ sỹ và ý thức xã hội - thẩm mỹ của anh ta được thể hiện trong "hiện thực của tác phẩm" và trong việc lý giải, giải quyết các vấn đề về "con người và số phận của nó" do tác phẩm đặt ra.

d) Mối quan hệ giữa tác phẩm đang được tiếp nhận với những tác phẩm khác cùng vấn đề (của cùng tác giả hoặc không cùng tác giả).

Như trên đã nêu, đối với công chúng nghệ thuật, tác phẩm nghệ thuật tồn tại một cách hiện thực là tồn tại dưới dạng hình tượng nghệ thuật. Cái để có và để là nghệ thuật là hình tượng nghệ thuật và hình tượng nghệ thuật là "chuẩn" để phân biệt giữa thế giới hiện thực và thế giới thẩm mỹ do con người sáng tạo ra tương ứng với thế giới hiện thực đó, tức là nghệ thuật. Hơn thế nữa, "văn bản nghệ thuật" chỉ là "tự nhiên thứ hai" biểu hiện "con người và số phận của nó". Chính hoạt động đánh giá - tiếp nhận nghệ thuật đã nhằm vào cái "tự nhiên thứ hai" trên đây và xem nó là đối tượng đánh giá thẩm mỹ của mình.



- Tác phẩm nghệ thuật tác động vào thế giới tinh thần con người như một hiện tượng khách quan; song, bản thân tác phẩm đó lại là sản phẩm chủ quan của chính con người. Sự khác biệt - đồng nhất, "hai mà một, một mà hai" này vừa đem lại khó khăn, vừa tạo ra thuận lợi cho việc đánh giá tác phẩm nghệ thuật. Vì vậy, tương ứng với quan hệ đặc biệt đó là một *cơ chế đánh giá* chứa đựng hai nhân tố cơ bản:

a) Để xem xét đối tượng trước hết chủ thể hoà nhập vào "hiện thực của tác phẩm", sống với hình tượng nghệ thuật. Tính nhất tự nhiên của sự "nhập vai" này tạo ra sự đồng cảm và sự không đồng cảm với cuộc sống như thật hay không như thật đó. Độ "khớp" và độ "chênh" giữa "diễn viên" (chủ thể công chúng tiếp nhận tác phẩm) và thế giới nhân vật trong tác phẩm sẽ là cơ sở để chủ thể căn cứ vào đó đánh giá mức độ hoàn thiện hay chưa hoàn thiện của tác phẩm được tiếp nhận. Đây là sự gặp gỡ giữa con người - công chúng và một thế giới đại diện cho con người - "văn bản nghệ thuật". Vì vậy, mối quan hệ "mã" - "giải mã" đã chứa đựng trong đó thái độ của chủ thể đối với ý nghĩa và giá trị thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật.

b) Quá trình đồng hoá tác phẩm nghệ thuật cũng là quá trình chủ thể tiếp nhận đối tượng hoá "văn bản nghệ thuật" và xem xét nó như một khách thể "xa lạ" với kinh nghiệm tiếp nhận nghệ thuật của chủ thể. Chính ở đây, hoạt động đánh giá nghệ thuật đã thể hiện trực tiếp sức mạnh tổng lực của nó. Lý tưởng thẩm mỹ, thị hiếu thẩm mỹ, tình cảm thẩm mỹ với tính cách là những nhân tố của ý thức thẩm mỹ đối với nghệ thuật đã can thiệp một cách mạnh mẽ vào việc giám định phẩm chất thẩm mỹ của tác phẩm nghệ thuật. Tất nhiên, toàn bộ hoạt động đánh giá ở đây đều bị sự chi phối, quyết định của những nhu cầu, lợi ích và mục đích thẩm mỹ về nghệ thuật thuộc chủ thể và do chủ thể đưa ra. Mặt khác, cần lưu ý rằng hoạt động đánh giá nghệ thuật ngay ở cấp độ này vẫn không vượt ra khỏi những đặc trưng của sự nhận thức thẩm mỹ như tính chủ quan, tính tình cảm, tính hình tượng, tính tổng hợp và toàn vẹn v.v...

- Chiếm vị trí hạt nhân và giữ vai trò kim chỉ nam trong đánh giá tác phẩm nghệ thuật là *hệ chuẩn đánh giá nghệ thuật*. Hệ chuẩn này có thể được xem là đại diện toàn quyền cho các quan điểm và các tiêu chí đánh giá đối với các tác phẩm nghệ thuật mà chủ nhân của nó đang sử dụng như một bộ máy kiểm chứng và đo đạc vận năng. Tuy nhiên, hệ chuẩn chỉ là phép tắc chung, nguyên tắc đã được định trước. Bởi vậy, nó vẫn cần được cụ thể hoá và vận dụng sáng tạo khi xem xét, đánh giá một tác phẩm nghệ thuật nhất định. Đồng thời, quá trình đánh giá - tiếp nhận tác phẩm nghệ thuật cũng là quá trình sửa chữa, bổ sung, phát triển hệ chuẩn đánh giá nghệ thuật, tức là một hệ mở rất sinh động.

Đổi mới và phát triển theo định hướng xã hội chủ nghĩa mối tương tác giữa công chúng và nghệ sĩ, giữa tiếp nhận nghệ thuật và tác phẩm nghệ thuật là một yêu cầu "lịch sử - tự nhiên". Mối quan hệ qua lại này nằm trong hàng loạt các quan

hệ xã hội hiện thực. Vì vậy, việc giải quyết cả về mặt lý luận lẫn mặt thực tiễn các vấn đề thuộc đánh giá nghệ thuật cần được liên hệ khăng khít với toàn bộ quá trình đổi mới và phát triển chung của đất nước hiện nay.

### TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Lênin. *Toàn tập*, t. 29. NXB Tiến bộ, Moxkva 1981.
2. Hêgen. *Tác phẩm*, t. III. NXB Tiến bộ, Moxkva 1956.

VNU. JOURNAL OF SCIENCE, SOC., SCI., t. XVII, N<sup>o</sup>2, 2001

### SOME ASPECTS IN ART EVALUATION

**Vu Minh Tam**

*Faculty of political education  
University of Pedagogy Hanoi I*

Art evaluation is an aesthetic approach to art. Art evaluation requires a number of aspects to be considered as follows:

- 1) The public and art reception
- 2) Characteristics of the public - art evaluation
- 3) Main contents of art evaluation
- 4) A standard system for evaluation of art work